فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره چهارم (پیاپی ۳۰)، زمستان ۱۳۹۸
شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X- ۲۵۸۸
http://serd.khu.ac.ir
صفحات ۲۵۹-۲۴۳

عوامل اقتصادی و اجتماعی اثرگذار بر مهاجرت روستاییان مورد: سامان‌های عرفی روستایی حوزه انارچای مشگین شهر

عسگر حسین‌زاده؛ دانشجوی دکترای علوم مرتع، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
مهدی معمری*؛ استادیار علوم مرتع، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
اردوان قربانی؛ دانشیار مرتعداری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
مرتضی مفیدی چلان؛ استادیار علوم مرتع، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۸/۱۱ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۴/۲۴

چکیده

از آنجایی که زندگی و معیشت خانوارهای روستایی به‌طور گسترده‌ای به منابع طبیعی پایه –همچون مراتع- وابسته است؛ عدم هماهنگی بین نیازهای بهره‌برداران روستایی و منابع طبیعی، تعلق خاطر روستاییان نسبت به محیط زندگی را کم‌رنگ کرده و در نهایت منجر به مهاجرت می‌شود. مهاجرت یکی از عوامل اصلی تغییر جمعیت در مناطق روستایی است که دارای اثرات منفی در درازمدت و کوتاه‌مدت دارد که این اثرات تغییراتی را در ساختار اجتماعی و اقتصادی مناطق روستایی وارد می‌کند. در این تحقیق نیز تاثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی بر میزان مهاجرت روستاییان در سامان‌های عرفی روستایی حوزه انارچای مشگین‌شهر استان اردبیل مورد بررسی قرار گرفت. روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی و نوع پژوهش کاربردی است. روش جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از دو روش مطالعات کتابخانه‌ای و نیز روش میدانی انجام شد. به منظور بررسی علت و انگیزش مهاجرت روستاییان از تکنیک پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده و مطالعه آمارهای جمعیتی روستاها از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵ استفاده شد. فرم‌ها و پرسش‌نامه‌های تکمیل‌شده پس از بازبینی و کدگذاری تحلیل شدند. به‌منظور اولویت‌بندی و شناسایی مؤلفه‌هایی که بیشترین اهمیت را در زمینه مهاجرت داشته‌اند، از آزمون فریدمن، برای انتخاب مهم‌ترین گویه‌های موثر در مهاجرت از آزمون آماری تجزیه مؤلفه‌های اصلی و جهت بررسی سهم هر یک از مولفه‌های (گویه‌های) استخراج شده از تحلیل رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شد. نتایج نشان داد مهم‌ترین گویه‌های موثر در مهاجرت به‌ترتیب درآمد پایین، نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان و نبود شغل به‌ترتیب با میانگین رتبه ۱۹/۹۳، ۱۹/۸۸ و ۱۹/۸۱ می‌باشند. به نظر می‌رسد تضعیف ساختارهای اقتصادی و اجتماعی سبب می‌شود تا روستاییان برای به‌دست آوردن فرصت‌های بهتر زندگی به مناطق شهری مهاجرت کنند، بنابراین مهم‌ترین مشکل این منطقه در سال‌های آتی نبود نیروی کار جوان برای فعالیت در بخش کشاورزی و دامداری خواهد بود. بر اساس نتایج، درآمد پایین، نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان، نبود شغل و عدم اطمینان از آینده فرزندان بیشترین تاثیر را بر میزان مهاجرت به شهر دارد.

واژگان کلیدی: مهاجرت، مسایل اقتصادی و اجتماعی، روستا، منابع طبیعی، مشگین‌شهر.

* moameri@uma.ac.ir

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

۱) مقدمه

در توسعه پایدار روستایی ضمن توجه به تامین امنیت نسل‌های آتی، دسترسی برابر به منابع طبیعی، منافع و همچنین آموزش و آگاه‌سازی، توجه به برنامه‌ریزی خانواده؛ سعی بر آن است با ایجاد سازمان‌های اجتماعی و نهادهای محلی ظرفیت‌های مردم محلی تقویت شود (نقوی و بیگلری، ۱۳۹۲: ۸۶). با وجود پیشرفت تکنولوژی در قرن حاضر، ولی هنوز هم نواحی روستایی با مسایل و چالش‌های متعددی مواجه است، زیراکه راهبردهای گذشته در زمینه توسعه روستایی موفقیت‌آمیز نبوده و نتوانسته مسایلی همچون فقر، اشتغال، مهاجرت، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری منابع طبیعی و محیط‌زیست را تامین کند (مهدوی، ۱۳۹۳: ۷؛ Liu et al., 2017: 4). البته تعدادی از محققین توسعه روستایی معتقدند که صنعتی شدن و طرح ریزی مطلوب صنایع در مناطق روستایی به‌عنوان آخرین راه‌حل مشکل فقر مناطق روستایی، بیکاری و عامل تسکین‌دهنده برای روستاهای محروم محسوب می‌شود (شفیعی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۲). از طرفی انسان در پیدایش و خلقت منابع طبیعی هیچ‌گونه دخالتی نداشته است، ولی برای برآوردن نیازها یا خواسته‌هایش از آنها استفاده می‌کند و در دهه‌های اخیر هم‌زمان با تحولات اجتماعی، اقتصادی و جمعیتی بطور بی‌رویه و با دامنه و شدت بیشتری بکار گرفته شده‌اند (Goldsmith et al., 2004: 37 و صادقی و سعادت، ۱۳۸۳: ۱۶۳). بنابراین مدیریت پایدار منابع طبیعی بیش از همه بر تولیدات کشاورزی و روستایی تاثیر دارد (Krishna, 2014: 270؛ Brown et al., 2010, 562) و زندگی و معیشت خانوارهای روستایی به‌طور گسترده‌ای به منابع طبیعی پایه –همچون مراتع- وابسته است (Scoones, 2009: 72). از طرفی بررسی‌ها نشان می‌دهد که بین نیازهای بهره‌برداران و منابع طبیعی هماهنگی وجود ندارد و این ناهماهنگی، به تدریج در افراد جامعه، نوعی نارضایتی شکل می‌دهد که تعلق خاطر بهره‌برداران نسبت به محیط زندگی را کمرنگ کرده و در نهایت منجر به مهاجرت می‌شود (رستمعلی‌زاده و سلیانی، ۱۳۹۰: ۱۶۷؛ Karamidehkordi, 2012: 110).

مهاجرت یکی از پدیده‌های مهم جمعیت‌شناختی و یکی از جنبه‌های تحلیل جمعیت است، پدیده‌ای که به نقل و انتقالات سکونتی انسان از مکانی به مکان دیگر مربوط می‌شود. مردم غالبا از سرزمین‌هایی که شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی آن‌ها نامساعد است خارج و به مناطقی که دارای جاذبه‌های شغلی بهتر، دستمزدهای بالاتر و شرایط اقتصادی و اجتماعی مطلوب‌تر است، وارد می‌شوند (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۷۴؛ Khoo et al., 2008: 195). از طرف دیگر مهاجرت یک پدیده اجتماعی است که علاوه بر پیامدهای روان‌شناختی، در اقتصاد، سیاست، امنیت، محیط‌زیست و فرهنگ بازتاب پیدا می‌کند (استعلاجی و فتحی‌نیا، ۱۳۹۶: ۵۸). در مجموع مهاجرت بی‌رویه به شهر تبعاتی نظیر کاهش تولید، گرانی محصولات کشاورزی، تهدید امنیت غذایی و بیکاری، نابسامانی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را بوجود می‌آورد (بنی اسدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۹۱).

مهاجرت روستا-شهری پدیده‌ای است که در فرآیند صنعتی شدن ظاهر شده و بسیاری از تحولات اجتماعی-مکانی جوامع ناشی از این پدیده است. در ایران همراه با صنعتی‌شدن شهرها، جوانان زیادی برای پیدا کردن

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

شغل‌های صنعتی و خدماتی از روستا به شهر مهاجرت کرده‌اند که پیامدهای مثبتی مانند بهبود وضع اقتصادی، افزایش آگاهی جوانان، آموزش بهتر، روابط اجتماعی و گذراندن اوقات فراغت جوانان داشته است (عزمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۶). از پیامدهای منفی مهاجرت می‌توان به مواردی از جمله قطع ارتباط جوانان با خانواده خود در روستا، برهم خوردن نسبت جنسیتی در روستاها و شهرها، بزه‌کاری و آسیب‌های اجتماعی در هریک از حوزه‌ها و افزایش حاشینه‌نشینی در شهرها اشاره کرد (قاسمی سیانی، ۱۳۸۸: ۱۶۲؛ Hunter et al., 2015: 380). بطور کلی چهار دسته عوامل اقتصادی، اجتماعی، محیطی و سیاسی بیشترین تاثیر را بر میزان مهاجرت داشته است، این عوامل در کنش متقابل با چهار متغیر جمعیتی یعنی حجم جمعیت، میزان رشد جمعیت، ترکیب جمعیت و توزیع مکانی جمعیت در شکل‌دهی به کیفیت زندگی موثر هستند (Berelson, 1973: 175). که در این بین، عوامل اقتصادی و اجتماعی بیشترین تاثیر را بر میزان مهاجرت داشته است. از این رو تحقیق حاضر با هدف بررسی تاثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی بر میزان مهاجرت روستایی در حوزه انارچای مشگین‌شهر انجام شد.

۲) مبانی نظری

در فرایند توسعه پایدار، رشد چشمگیر جمعیت و افزایش نیاز به مواد غذایی و نیز ضرورت بهره‌برداری پایدار و مدیریت علمی در منابع طبیعی از اهمیت و جایگاهی بالا برخوردار است و این ضرورت را ایجاب می‌کند که بهره‌روی و رشد بخش منابع طبیعی برای بقای این منابع و تضمین پایداری در برنامه‌های توسعه‌ای ارتقا یابد (حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۲) و با توجه به اینکه روستانشینی در ایران سابقه‌ای بیش از نه هزار سال دارد که طی سالیان متمادی شکل گرفته است که در طی این زمان طولانی روستاها پیوسته دستخوش عوامل انسانی و طبیعی قرار گرفته و در کمال تاسف در اثر این عوامل به طور فزاینده‌ای در حال از دست دادن جعیت خود در اثر مهاجرت و نابودی است (نقوی و بیگلری، ۱۳۹۱: ۸۷). به‌طور کلی مهاجرت موضوعی بین رشته‌ای است. از این رو در علوم اجتماعی و اقتصادی، آراء و نظریات متعددی درباره آن مطرح شده است که دیدگاه‌های اقتصادی مهاجرت‌ها را مکانیزمی برای توزیع مجدد نیروی کار در نظر می‌گیرند (بستانی و جوانی، ۱۳۹۳: ۹۵). بر پایه تعریف سازمان ملل متحد، مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی جمعیت است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می‌گیرد. این تحرک جغرافیایی تغییر اقامتگاه از مبدا به مقصد است (میر و همکاران، ۱۳۸۵: ۴). روند مهاجرت در اشکال مختلف خود از دیرباز با جوامع انسانی همراه بوده است. تغییر مکان زندگی با علل و انگیزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، قومی، سیاسی و اقلیمی اساس مهاجرت را در راستای بهتر از گذشته و حال زیستن تشکیل می‌دهد (یعقوبی و زبیده، ۱۳۹۷: ۲۰۰). البته نظریات رفتاری مهاجرت، چنین فرض می‌کنند که مهاجرت و قابلیت تحرک ساکنان اعمالی هدفمند و عاقلانه هستند که بر اساس سلایق افراد به‌منظور بهبود و کیفیت زندگی خودشان شکل می‌گیرند (Lu, 1999: 469). در کل می‌توان گفت که مهاجرت یک استراتژی تجدید امرار معاش

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

خانواده در محیط‌زیست است که جوامع آسیب‌پذیر برای تنوع بخشیدن به معیشت خویش و در جستجوی درآمد، منابع و نیز غلبه بر موارد مخل رفاه و محدودیت‌های اقتصادی، اجتماعی و نهادی در مکان خود به آن دست می‌زند (Nguyen et al, 2015: 79). از این‌رو در علوم اقتصادی و اجتماعی، آراء و نظرات متعددی مطرح شده است. عوامل اقتصادی چه در زمان‌های گذشته و چه در زمان حال در زمره انگیزه‌های قطعی مهاجرت روستاییان بشمار می‌آید. در بسیاری موارد به‌عنوان مهم‌ترین علل مهاجرت روستاییان انگیزه‌های اقتصادی قرار دارد (مطیعی‌لنگرودی، ۱۳۸۹: ۵۱). زیرا در بسیاری از نواحی روستایی، مهاجرت بخاطر نبود فرصت‌های اشتغال برای تامین درآمد صورت می‌پذیرد و یا مهاجرت واکنش روستاییان نسبت به تفاوت درآمد مورد انتظار با درآمد واقعی در سکونتگاه‌های شهری است و در کل ضعف پایه‌های اقتصادی این نواحی را در ردیف محرک‌های انتقال جمعیت از روستاها به شهرهاست (طالشی و شبنما، ۱۳۹۶: ۴۶-۴۵). در اکثر برنامه‌های عمرانی و توسعه روستایی تامین نیازهای اساسی و خدمات رفاهی مدنظر بوده است، درحالیکه تامین نیازهای جامعه روستایی به‌تنهایی نمی‌توانند تضمین کننده پایداری سکونت-گاه‌های روستایی باشد. بلکه تامین این نیازها بدون وجود بستر اقتصادی مناسب در روستا موجب افزایش روحیه مصرف، کاهش توان تولید، وابستگی شدید به شهر، تغییرات فرهنگی و بروز نیازهای شدید شده است (بخشی و همکاران، ۱۳۹۸: ۶). همچنین دیدگاه‌های اجتماعی بی‌آنکه از نقش عوامل اقتصادی در مهاجرت غفلت کنند، آن را تنها عامل برانگیزاننده مهاجرت‌ها نمی‌دانند و علاوه بر عامل ارادی، انگیزه‌هایی چون تحمل یا عدم تحمل شرایط زیستی، تشکیل خانواده و الحاق به آن، تحصیل تمایل به طندگی در نقاط خاص و زمینه‌های قومی، فرهنگی و مانند آن را نیز در مهاجرت‌های روستایی-شهری دخیل می‌دانند (اذانی و بوستانی، ۱۳۹۰: ۹۵) و از آنجاکه نیازهای اجتماعی افراد در محیط‌های روستایی برآورده نمی‌شوند و در تعدادی از شهرها پاسخ صحیحی برای آنها وجود دارد، از این‌رو گونه‌ای از عدم تعادل میان جوامع روستایی و شهری ایجاد می‌شود و روستاییان برای ارضای نیازهای خود دست به مهاجرت می‌زنند (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی، ۱۳۹۴: ۱۵۵). نتیجه نهایی مهاجرت از روستا به شهر نابودی نسبی شکوفایی ملی و از دست دادن آزادی است. چراکه انحطاط روستا به مثابه انحطاط تمدن است، تمدنی که ضامن قانون شهروند و حفظ حرمت آزادی انسان است (طالشی و شبنما، ۱۳۹۶: ۵۰). بنابراین با توجه به ضرورت توسعه فعالیت‌های غیر زراعی از جمله صنایع در نواحی روستایی، صنایع کوچک به عنوان راهبردی جدید در توسعه روستایی و یکی از راه‌های دستیابی به کاهش فقر و بیکاری، جلوگیری از مهاجرت روستاییان و تعدیل شکاف موجود بین درآمد خانوارهای روستایی و شهری مورد توجه است (وصال و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۱). در کل مرور ادبیات موضوع نشان می‌دهد هم به اثرات منفی مهاجرت بر توسعه و هم به اثرات مثبت آن مانند اجرای راهبردی معیشتی و ارتباط بین جوامع مهاجرفرست و مهاجر پذیر در سطوح ملی و محلی اشاره کرد (McKinley, 2003: 2).

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

جدول ۱. پیشینه تحقیق

	نویسندگان	سال	خلاصه‌ای از نتایج
مطالعات داخلی	شمس‌الدینی و گرجیان	۱۳۸۹	عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی و طبیعی در مهاجرت روستاییان موثر بوده است که در این میان حدود ۸۰ درصد از مهاجرین؛ عوامل اقتصادی از جمله شغل و دست‌یابی به درآمد بیشتر را مهم‌ترین دلیل کوچ خود ذکر کرده‌اند.
	آقایی‌زاد و همکاران	۱۳۹۰	با تشدید مدرک‌گرایی در دهه پیش‌رو و هجوم این افراد به مراکز آموزش عالی و در نهایت دریافت مدارک دانشگاهی، در عمل دیگر جایی برای این افراد در روستا باقی نمی‌ماند.
	اکبرپور	۱۳۹۶	روستاییان برای رهایی از بیکاری، درآمد پایین، فقر، کمبود امکانات و مشکلات متعدد مهاجرت می‌کنند و اعلام کردند که با ادامه روند فعلی، یعنی عدم سرمایه‌گذاری در روستاها، تداوم مهاجرت امری اجتناب‌ناپذیر باشد.
مطالعات خارجی	گلد اسمیت و همکاران[۱]	۲۰۰۴	در کشورهای کمتر توسعه یافته، جریان مهاجرت از روستاها به شهرها با رشد اندک صنعتی شدن و نرخ‌های بالای بیکاری و فقر در مناطق شهری همراه بوده است.
	پاتریک و همکاران[۲]	۲۰۱۰	پایین بودن سطح زندگی در نواحی روستایی، مشکلات اقتصادی و اجتماعی و محیطی، باعث مهاجرت روستاییان و کار در خارج از روستا اصلی‌ترین دلیل مهاجرت می‌باشد.
	لیو و همکاران[۳]	۲۰۱۷	اهمیت شبکه‌های اجتماعی را به‌عنوان مکانیسمی که مهاجرت را حتی بعد از کنترل تجربه مهاجرتی قبلی افراد، ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی فرد و خانوار و ویژگی‌های اجتماع مبدا تسهیل می‌نماید، نشان می‌دهد.

۳) روش تحقیق

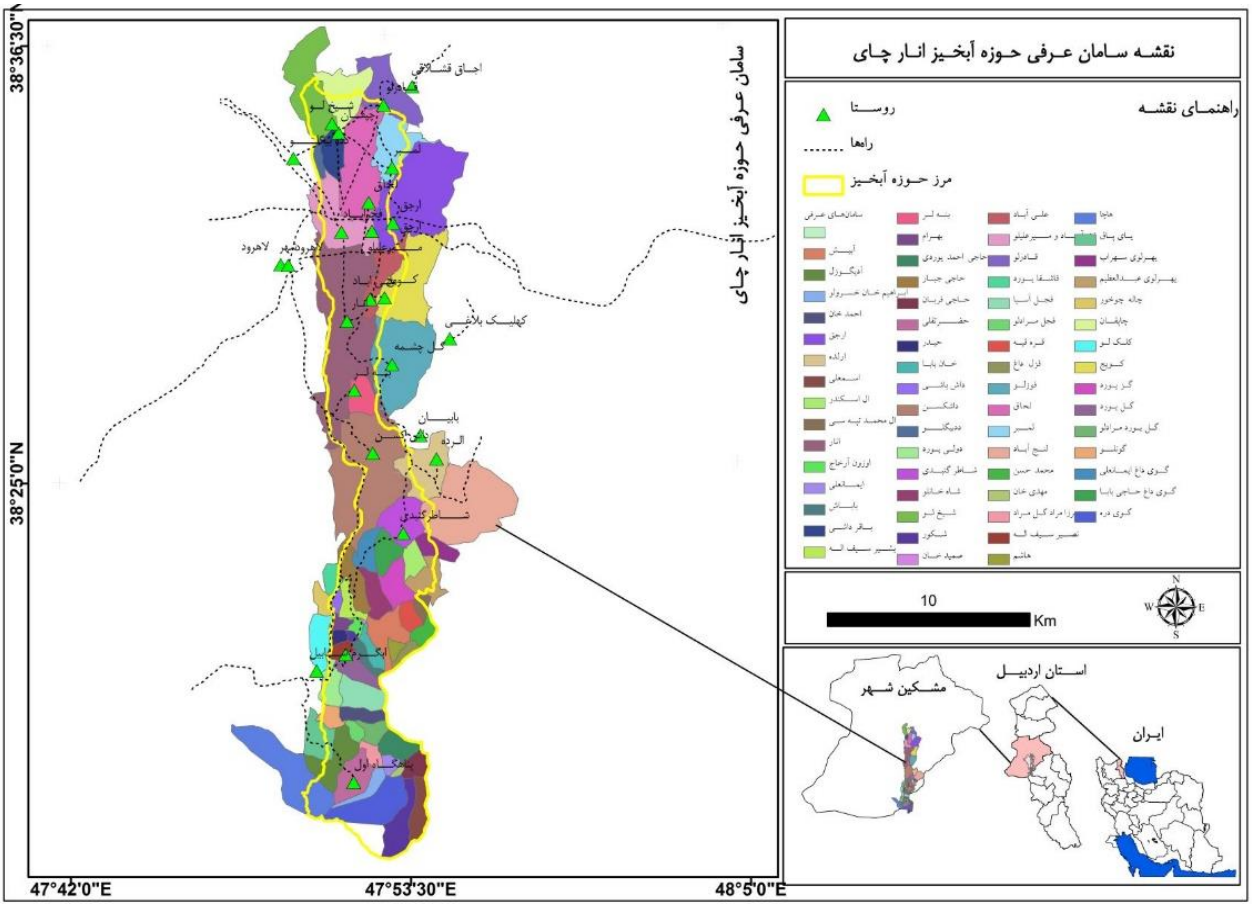
حوزه آبخیز انارچای با وسعت ۱۳۸۴۸ هکتار در قسمت شمال شرقی شهرستان مشگین‌شهر استان اردبیل در حد فاصل طول جغرافیایی ″ ۵۶ ′ ۴۹ °۴۷ تا ″ ۳۹ ′ ۵۴ °۴۷ شرقی و عرض جغرافیایی ″ ۵۱ ′ ۱۴ °۳۸ تا ″ ۳۰ ′ ۳۵ °۳۸ شمالی قرار گرفته است (شکل ۱). این حوزه ۱۹ سامان عرفی روستایی شامل قادرلو، شیخلو، چپقان، باقرداشی، دده بیگلو، لمبر، لحاق، ارجق، فخرآباد، میرعلیلو، علی‌آباد، کویج، قوزلو، انار، بنه‌لر، داشکسن، الرده، لنج آباد و شاطر گنبدی و ۴۷ سامان عرفی ییلاقی تشکیل شده است. که در این تحقیق ۵ روستای لمبر، لحاق، ارجق، فخرآباد و میرعلیلو انتخاب شد.

از مهم‌ترین نقاط قوت موجود می‌توان به وجود سرمایه‌های طبیعی بالقوه و بالفعل در منطقه اشاره کرد که به‌عنوان سرمایه مالی روستاییان نیز مطرح‌اند. آگاهی روز افزون روستایان از مسایل منابع طبیعی و علاقه‌مندی آنان به بهبود وضع جاری منابع طبیعی و بدنبال آن بهبود معیشت روستاییان از مهاجرت جلوگیری می‌کند. چاره اندیشی

[۱] Goldsmith et al
[۲] Partridge et al
[۳] Liu et al

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

در این زمینه‌ها ضرورت جدی دارد، زیرا علاوه بر اینکه می‌تواند در توسعه روستایی موثر باشد، می‌توان از آن به‌عنوان راهکاری برای کاهش تراکم جمعیت شهری و کاهش بیکاری نیز بهره برد.

شکل ۱. نقشه موقعیت حوزه آبخیز انارچای و سامان‌های عرفی در سطح شهرستان مشگین‌شهر و استان اردبیل و ایران

ویژگی‌های جمعیت (خانوار- نفر)

با توجه به آمار و اطلاعات کسب شده از مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) تعداد خانوار و جمعیت هر یک از روستاهای واقع در حوزه انارچای به تفکیک سال‌های آماری به ترتیب در جداول ۲ و ۳ ارائه شده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

جدول ۲. تعداد خانوار روستاهای مورد مطالعه در داخل حوزه آبخیز انارچای به تفکیک سالهای آماری

روستاهای مورد مطالعه	سال‌های آماری				
	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
لمبر	۱۱۷	۱۶۸	۱۶۲	۱۶۱	۱۷۸
لحاق	۱۳۹	۱۳۶	۱۱۶	۱۱۷	۱۰۵
ارجق	۲۲۴	۲۱۸	۱۷۴	۱۷۰	۸۳
فخرآباد	۲۷۱	۳۵۳	۳۲۷	۳۳۴	۳۶۴
میرعلیلو	۱۰۱	۹۷	۸۸	۶۵	۸۸
کل حوزه آبخیز انارچای	۱۷۷۱	۲۰۷۷	۱۸۳۰	۱۷۸۲	۱۹۲۰

منبع جدول: مرکز آمار ایران

جدول ۳. تعداد جمعیت روستاهای مورد مطالعه در داخل حوزه آبخیز انارچای به تفکیک سالهای آماری

روستای مورد مطالعه	سال‌های آماری				
	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
لمبر	۶۵۴	۸۴۵	۷۱۳	۵۶۲	۵۰۱
لحاق	۸۰۱	۷۷۲	۵۷۳	۴۰۵	۲۸۳
ارجق	۱۰۶۶	۱۰۲۴	۷۰۶	۵۷۳	۴۱۲
فخرآباد	۱۵۲۳	۱۹۳۹	۱۷۵۴	۱۲۸۲	۹۹۹
میرعلیلو	۶۰۵	۵۶۱	۳۸۶	۱۷۰	۱۵۶
کل حوزه آبخیز انارچای	۹۸۸۰	۱۱۳۰۵	۹۱۷۰	۶۷۲۷	۵۸۲۰

منبع: مرکز آمار ایران

روش تحقیق در این مقاله از نوع توصیفی-تحلیلی و نوع پژوهش کاربردی است. روش جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از دو روش مطالعات کتابخانه‌ای (اسناد، کتابخوانی، مقاله و پایان‌نامه) و نیز روش میدانی (مشاهده، مصاحبه و تکمیل پرسش‌نامه) انجام شده است و برای جمع‌آوری اطلاعات در شهریور، مهر و آبان ۱۳۹۷، چندین بازدید از منطقه مورد مطالعه انجام گرفت.

در انتخاب روستاهای نمونه از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده شد. ابتدا روستاها بر حسب جمعیت، براساس سرشماری سال ۱۳۹۵، طبقه‌بندی و سپس آبادی‌های کمتر از ۸۰ خانوار از جدول حذف و روستاهای بیشتر از آن موردتوجه قرارگرفت. همچنین در این انتخاب، نحوه پراکندگی و فاصله روستاهای نمونه از یکدیگر در سطح دهستان مورد نظر قرار گرفت. در نهایت ۵ روستا از توابع دهستان قره‌سو (لمبر، لحاق، ارجق، فخرآباد، میرعلیلو) به عنوان روستاهای نمونه انتخاب شدند. به منظور بررسی علت و انگیزش مهاجرت روستاییان به شهرها از تکنیک پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده و مطالعه آمارهای جمعیتی روستاها از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵ استفاده شد. برای درک بهتر علت و انگیزه اصلی مهاجرت سه گروه شوراها، دهیاران و ریش‌سفیدان محلی روستاهای مورد بررسی (با حجم آماری

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

جامعه ۷۲ نفر برای پنج روستا)، به عنوان جامعه آماری انتخاب شدند. جهت تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران (۱۹۹۷) استفاده شده است (رابطه ۱).

رابطه۱:

$$n = \frac{N\,(t^2)(p \times q)}{Nd^2 + (t^2)(p \times q)}$$

در آن، n حجم نمونه، p و q واریانس و انحراف معیار جامعه، N حجم آماری جامعه، d^2 دقت احتمالی مطلوب و t فاصله اعتماد می‌باشد. با توجه به اینکه حجم آماری جامعه ۷۲ نفر می‌باشد، با استفاده از فرمول کوکران ۶۰ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شد و پرسش نامه در بین آنها توزیع و تکمیل شد. اعتبار (روایی) پرسش‌ها از روش معتبرسازی محتوا و با مراجعه مکرر به جامعه پاسخگو، مورد تأیید قرار گرفت، جهت حصول اطمینان و تطبیق پرسشنامه طراحی شده با شرایط بومی و اقتصادی-اجتماعی منطقه مورد مطالعه، سعی شد پرسشنامه طوری طراحی و تنظیم شود تا بتواند از پوشش کامل به موضوع و متغیرهای مورد نیاز تحقیق، اعتبار تمام اجزا و جوانب پرسشنامه را مدنظر قرار دهد. پایایی (قابلیت اعتماد) پرسشنامه‌ها براساس ضریب آلفای کرونباخ در نرم‌افزار $SPSS_{ver.18}$ تعیین شد (α=۰/۸۹). مقدار این ضریب نشان می‌دهد، گویه‌ها هم مسیر بوده و از هماهنگی و انسجام درونی بالایی برخوردارند.

فرم‌ها و پرسش‌نامه‌های تکمیل شده پس از بازبینی و کدگذاری در نرم‌افزار SPSS تحلیل شدند. برای استخراج ویژگی‌های جامعه آماری مورد مطالعه از آمار توصیفی و به‌منظور اولویت‌بندی و شناسایی مؤلفه‌هایی که بیشترین اهمیت را در زمینه مهاجرت داشته‌اند، از آزمون فریدمن استفاده گردید. آزمون آماری تجزیه مؤلفه‌های اصلی به منظور انتخاب مهم‌ترین گویه‌های موثر در مهاجرت صورت گرفت. اولین قدم جهت اجرای تجزیه مؤلفه‌های اصلی، بررسی کارایی این روش است که با محاسبه آماره KMO (کایزر، مایر، اولکین) یا ضریب کفایت نمونه‌گیری امکان-پذیر است. همچنین آزمون بارتلت به منظور آزمون وجود چندگانگی خطی بین داده‌ها صورت می‌گیرد. در ادامه جهت بررسی سهم هر یک از مولفه‌ها (گویه‌ها) در میزان مهاجرت روستایی از تحلیل رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده گردید. در این تحلیل مولفه‌های مستخرج شده در آزمون تجزیه مولفه‌های اصلی به عنوان متغیرهای پیش‌بینی و میل به مهاجرت به عنوان متغیر ملاک، مورد نظر است.

۴) یافته‌های تحقیق

سن روستاییان

نتایج حاصل از نظرات پاسخ‌گویان نشان داد که ۱۳/۳۴ درصد کمتر ۳۵ سال سن داشته‌اند، ۴۱/۶۶ درصد در طبقه سنی ۳۵ تا ۵۰ سال قرار دارند،۲۰ درصد بهره‌برداران در طبقه سنی ۵۱ تا ۶۵ قرار دارند و ۲۵ درصد روستاییان در طبقه سنی بالاتر از ۶۵ سال قرار دارند (جدول ۴).

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

جدول ۴. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب گروه‌های سنی

گروه سنی (سال)	تعداد (روستاییان)	فراوانی نسبی (درصد)	فراوانی نسبی تجمعی (درصد)
کمتر از ۳۵	۸	۱۳/۳۴	۱۳/۳۴
۳۵ – ۵۰	۲۵	۴۱/۶۶	۵۵
۵۱ – ۶۵	۱۲	۲۰	۷۵
بالاتر از ۶۵ سال	۱۵	۲۵	۱۰۰
مجموع	۶۰	۱۰۰	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

میزان درآمد سالانه

نتایج نشان داد که ۷۱/۶۷ درصد بهره‌برداران درآمد سالانه خود را کمتر از ۲۰ میلیون تومان عنوان نموده‌اند و فقط ۲۸/۳۳ درصد بهره‌برداران میزان درآمد خود را بیشتر از ۲۰ میلیون تومان اعلام کرده‌اند. این میزان متوسط درآمد بر اساس اظهارات بهره‌برداران در پرسش‌نامه و با استفاده اطلاعات همسایگان هریک از بهره‌برداران جهت افزایش دقت از جمع درآمدهایی است که از طریق دامداری، کشاورزی و مشاغل فرعی به‌دست می‌آورند (جدول ۵).

جدول ۵. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس میزان درآمدسالانه

میزان درآمد سالانه (میلیون ریال)	تعداد (روستاییان)	فراوانی نسبی (درصد)	فراوانی نسبی تجمعی (درصد)
کمتر از۱۵	۸	۱۳/۳۴	۱۳/۳۴
۱۵ –۲۰	۳۵	۵۸/۳۳	۷۱/۶۷
بالاتر از ۲۰	۱۷	۲۸/۳۳	۱۰۰
مجموع	۶۰	۱۰۰	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

میزان سواد

نتایج حاصل از نظرات پاسخگویان در مورد سواد بهره‌برداران، نشان داد که ۸/۳۳ درصد افراد نمونه‌گیری شده با کمترین درصد فراوانی بی‌سواد بوده‌اند. همچنین میزان سواد ۳۰ درصد روستاییان با بیشترین درصد فراوانی در سطح دیپلم است (جدول ۶).

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

جدول ۶. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب میزان سواد

میزان سواد	تعداد (بهره‌برداران)	فراوانی نسبی (درصد)	فراوانی نسبی تجمعی (درصد)
بی‌سواد	۵	۸/۳۳	۸/۳۳
ابتدایی	۱۲	۲۰	۲۸/۳۳
راهنمایی	۱۰	۱۶/۶۷	۴۵
دیپلم	۱۸	۳۰	۷۵
تحصیلات دانشگاهی	۱۵	۲۵	۱۰۰
مجموع	۵۸	۱۰۰	-

منبع: یاقته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

نتایج آزمون فریدمن نشان داد که اهمیت و رتبه مولفه‌های موثر درمهاجرت با یکدیگر اختلاف معنی‌داری داشتند و افراد رتبه‌بندی متفاوتی برای مولفه‌های موثر درمهاجرت دارند. نتایج نشان داد مهم‌ترین گویه‌های موثر در مهاجرت به ترتیب درآمد پایین، نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان و نبود شغل به‌ترتیب با میانگین رتبه ۱۹/۹۳، ۱۹/۸۸ و ۱۹/۸۱ می‌باشند (جدول ۸).

جدول ۷. میزان معنی‌داری مولفه‌های تاثیر گذار بر میزان مهاجرت

تعداد	درجه آزادی	Chi-Square	Sig
۶۰	۲۳	۷۱۳/۰۴	۰/۰۰

جدول ۸. اولویت‌بندی مولفه‌هایی تاثیرگذار بر مهاجرت با استفاده از آزمون فریدمن

ردیف	گویه	میانگین رتبه	رتبه
۱	درآمد پایین	۱۹/۹۳	۱
۲	نبود شغل	۱۹/۸۱	۳
۳	نبود سرمایه‌گذاری	۱۷/۹۳	۵
۴	کمبود بازار فروش محصولات	۱۱/۷۸	۱۴
۵	نبود صنایع تبدیلی و بسته بندی محصولات	۹/۸۰	۱۶
۶	پایین بودن قیمت زمین	۹/۰۶	۱۷
۷	نبود امکانات رفاهی و معیشتی	۱۲/۹۹	۱۲
۸	نبود زمین کشاورزی	۹/۰۱	۱۸
۹	نبود فرصت‌های شغلی و اقتصادی	۱۵/۰۸	۷
۱۰	کاهش تولید و عدم بهره‌وری	۱۴/۸۹	۸
۱۱	عدم علاقه جوانان به فعالیت کشاورزی	۷/۵۰	۱۹
۱۲	نبود بستر برای ازدواج جوانان	۱۹/۸۸	۲
۱۳	کمبود امکانات تفریحی	۱۴/۶۳	۹
۱۴	تبلیغات کاذب رسانه‌ها	۱۳/۷۲	۱۱
۱۵	انگیزه پیشرفت تحصیلی و شغلی	۱۷/۲۸	۶
۱۶	عدم اطمینان از آینده فرزندان	۱۸/۶۰	۴

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

ردیف	گویه	میانگین رتبه	رتبه
۱۷	نبود بستر مناسب جهت رشد فردی و شخصیتی	۱۲/۵۷	۱۳
۱۸	بهبود منزلت اجتماعی و کسب احترام	۶/۴۱	۲۳
۱۹	سهولت و آسایش در زندگی شهری	۱۴/۳۲	۱۰
۲۰	تحمل‌ناپذیری نظام سنتی برای جوانان	۷/۴۲	۲۰
۲۱	عدم رضایت از وضعیت مسکن و امور خدماتی	۴/۰۳	۲۴
۲۲	عدم گسترش زیرساخت‌های خدماتی	۹/۸۳	۱۵
۲۳	کمبود مراقبت‌های بهداشتی	۶/۵۲	۲۲
۲۴	عدم مدیریت مناسب مواد زاید و فاضلاب	۶/۹۹	۲۱

همان‌طور که در جدول (۹) نشان داده شده است شاخص KMO برای متغیرهای مورد بررسی برابر با ۰/۷۸۴ است. بنابراین، تعداد نمونه‌ها برای آزمون آماری کفایت می‌کند، هم‌چنین شاخص کای‌دو برای آزمون بارتلت برابر ۴۴۶/۹۲ و میزان معنی‌داری آن ۰/۰۰۰ است و با توجه به اینکه اگر احتمال این شاخص ۰/۰۵ یا کوچک‌تر باشد (کای دو معنی‌دار باشد)، بنابراین، پیش‌فرض چندگانگی خطی رعایت شده است و استفاده از روش آماری تجزیه مؤلفه‌های اصلی مانعی ندارد (فرشادفر، ۱۳۸۰). نتایج تجزیه مؤلفه‌های اصلی در جداول (۱۰) و (۱۱) ارائه شده است. جدول (۱۱) نشان می‌دهد ۹ عامل دارای ارزش ویژه بیشتر از یک بوده و ۷۰/۸۵۹ درصد واریانس داده‌ها را تبیین می‌کنند. همچنین گویه‌هایی که بار عاملی بالاتر از ۰/۷ داشتند در عوامل استخراج شده قرار گرفتند به‌طوری که گویه‌های کمبود بازار فروش محصولات و نبود صنایع تبدیلی و بسته‌بندی محصولات در عامل اول قرار گرفته و درمجموع ۱۲/۸۹ درصد تغییرات را تبیین می‌کنند. همچنین گویه‌های انگیزه پیشرفت تحصیلی و شغلی و عدم اطمینان از آینده فرزندان در عامل دوم قرار گرفته و ۱۲/۶۹ درصد واریانس تغییرات را تبیین می‌کنند.

جدول ۹. آماره‌های آزمون پیش‌فرض تجزیه مؤلفه‌های اصلی

ردیف	معیار		ارزش
۱	Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		۰/۷۸۴
۲	آزمون بارتلت	Approx. Chi-Square	۴۴۶/۹۲
		درجه آزادی	۲۷۶
		معنی‌داری	۰/۰۰۰

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

جدول ۱۰. مقدار ویژه عامل‌های مهم تاثیرگذار در مهاجرت

عامل	مقدار ویژه	واریانس مقدار ویژه	واریانس تجمعی
۱	۳/۰۹۴	۱۲/۸۹۰	۱۲/۸۹۰
۲	۲/۵۶۰	۱۰/۶۶۹	۲۳/۵۵۹
۳	۲/۴۱۸	۱۰/۰۷۶	۳۳/۶۳۴
۴	۲/۱۳۵	۸/۸۹۷	۴۲/۵۳۱
۵	۱/۶۵۱	۶/۸۸۱	۴۹/۴۱۲
۶	۱/۵۳۷	۶/۴۰۴	۵۵/۸۱۶
۷	۱/۳۳۷	۵/۵۷۲	۶۱/۳۸۷
۸	۱/۱۹۸	۴/۹۹۳	۶۶/۳۸۱
۹	۱/۰۷۵	۴/۴۷۹	۷۰/۸۵۹

جدول ۱۱– عامل‌های مهم تاثیرگذار در مهاجرت

عامل	نام عامل	گویه	ضریب
۱	بازار رسانی	کمبود بازار فروش محصولات	۰/۸۳۰
		نبود صنایع تبدیلی و بسته‌بندی محصولات	۰/۷۷۵
۲	آموزش و پرورش	انگیزه پیشرفت تحصیلی و شغلی	۰/۸۱۷
		عدم اطمینان از آینده فرزندان	۰/۸۳۹
۳	امنیت اقتصادی	نبود فرصت‌های شغلی و اقتصادی	۰/۸۵۸
		کاهش تولید و عدم بهره‌وری	۰/۷۴۸
۴	خدمات تفریحی	کمبود امکانات تفریحی	۰/۷۶۴
۵	مشارکت اجتماعی	عدم علاقه جوانان به فعالیت کشاورزی	۰/۸۰۴
		تحمل ناپذیری نظام سنتی برای جوانان	۰/۷۷۴
۶	بسته رفاهی و معیشتی	نبود امکانات رفاهی و معیشتی	۰/۸۰۹
۷	منزلت اجتماعی	بهبود منزلت اجتماعی و کسب احترام	۰/۸۱۳
۸	بهداشت	کمبود مراقبت‌های بهداشتی	۰/۷۴۰
۹	درآمد	درآمد پایین	۰/۸۹۷

در جدول (۱۲) ابعاد درون معادله برای پیش‌بینی میزان مهاجرت آمده است. مقدار بتای تحمل‌ناپذیری نظام سنتی برای جوانان نشان داد که تغییر یک واحد آن، به‌اندازه ۰/۴۹۶ بر انحراف معیار میزان مهاجرت تأثیرمی‌گذارد و بیشترین اثر خالص بر میزان مهاجرت را دارد. امکانات رفاهی و معیشتی با (β = ۰/۲۷۵) بعد از تحمل‌ناپذیری نظام سنتی برای جوانان، بیشترین اثر خالص را در میزان مهاجرت دارد.

جدول ۱۲. گویه ها (مولفه‌های) واردشده و سهم هر بعد در مدل رگرسیون گام‌به‌گام

گام	مولفه واردشده به مدل در هر گام	ضرایب تعیین	سهم هر مولفه در تبیین مهاجرت (درصد)
گام اول	تحمل‌ناپذیری نظام سنتی برای جوانان	۰/۵۱۶	۳۹/۶
گام دوم	امکانات رفاهی و معیشتی	۰/۶۱۳	۸/۷

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

جدول ۱۳.مولفه های درون معادله برای پیش‌بینی میزان مهاجرت در مناطق روستایی در منطقه مورد مطالعه

مولفه واردشده به مدل	ضرایب رگرسیونی (B)	ضرایب رگرسیونی استاندارد (β)	خطای استاندارد	مقدار t	سطح معنی‌داری
ضریب ثابت	۳/۰۹	-	۰/۵۳۴	۵/۷۹۶	۰/۰۰۰
تحمل‌ناپذیری نظام سنتی برای جوانان	- ۰/۴۹۶	- ۰/۳۹۴	۰/۱۴۶	- ۳/۳۹۵	۰/۰۰۰
امکانات رفاهی و معیشتی	۰/۲۷۵	۰/۲۷۷	۰/۱۱۵	۲/۳۸۵	۰/۰۲۰

۵) نتیجه‌گیری

به‌طور کلی نتایج نشان داد تضعیف ساختارهای اقتصادی و اجتماعی سبب می‌شود تا روستاییان برای به‌دست آوردن فرصت‌های بهتر زندگی به مناطق شهری مهاجرت کنند. بر اساس نتایج، درآمد پایین، نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان، نبود شغل و عدم اطمینان از آینده فرزندان بیشترین تاثیر را بر میزان مهاجرت به شهر دارد. در این راستا عوامل نبود سرمایه‌گذاری، انگیزه پیشرفت تحصیلی و شغلی، نبود فرصت‌های شغلی و اقتصادی، کاهش تولید و عدم بهره‌وری، کمبود امکانات تفریحی، تبلیغات کاذب رسانه‌ها، و سهولت و آسایش در زندگی شهری در رتبه‌های بعدی اثرگذار بر میزان مهاجرت روستایی قرار دارند که این نتایج با یافته‌های تالشی و شبنما (۱۳۹۶)، Lesclingand et al (2017)، توکلی (۱۳۹۳)، اذانی و بوستانی (۱۳۹۰) و قاسمی اردهایی (۱۳۸۵) همخوانی دارد. همچنین اعلام کردند که تصمیمات و سیاست‌های نادرست دولتی، عدم مشارکت بهره‌برداران روستایی در اداره روستا و تصمیمات مربوط به آن، وجود دلال‌ها و واسطه‌ها، نبود تشکل‌های محلی مرتبط با نیازها و جمعیت موجود روستا و عدم وجود ساختار مناسب برای توسعه روستایی از دلایل این ضعف می‌باشد. نتایج مربوط به تجزیه مولفه‌های اصلی نشان داد که از بین مولفه‌های مورد بررسی؛ ۱۳ مولفه در قالب ۹ عامل، بازار رسانی، آموزش و پرورش، امنیت اقتصادی، خدمات تفریحی، مشارکت اجتماعی، بسته رفاهی و معیشتی، منزلت اجتماعی، بهداشت و درآمد در میزان مهاجرت روستایی موثر هستند و ۷۱ درصد واریانس داده‌ها را توجیه می‌کنند. در این خصوص بررسی‌ها نشان می‌دهد در دهه گذشته روستاهای منطقه مورد مطالعه از امکانات رفاهی، خدماتی و معیشتی چندان مناسبی برخوردار نبوده و محصولات تولیدی در بخش کشاورزی و دامداری رونق اقتصادی خوبی نداشتند لذا بسیاری از جوانان جویای کار و امکانات بهتر به شهرهای اطراف به‌خصوص اردبیل، کرج و تهران مهاجرت نموده‌اند. این روند کوچ به‌خصوص در روستاهایی که امکانات زیستی، رفاهی و خدماتی آن ضعیف بوده نظیر میرعلیلو و لمبر نسبت به سایر روستاها با آهنگ شدیدتری اتفاق افتاده است. البته مسئله قابل توجه این است که بر اساس مشاهدات میدانی و مصاحبه‌های حضوری به‌عمل آمده با ساکنین حوزه نشان می‌دهد، به‌دلیل بهبود وضعیت امکانات رفاهی روستاها در دو یا سه سال اخیر، افزایش میزان عملکرد در واحد سطح و قیمت محصولات باغی، افزایش قابل توجه تولیدات دامی به‌خصوص گوشت، مشکلات موجود در زندگی شهرنشینی، بازنشسته شدن یکسری از افراد کوچ کرده به شهر، موجب شده که هرساله برخی از افراد کوچ کرده به محیط روستا بازگشته و در آنجا به زندگی خود ادامه دهند. ضمن آنکه برخی از افراد کوچ کرده به شهر، موقع تابستان عموما به زادگاه خویش بازگشته و در آنجا برای خود خانه و زندگی موقت دارند.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

از این رو، لازم است که با بکارگیری کلیه پتانسیل‌ها و امکانات موجود نسبت به جذب نیروهای بومی کوچ کرده اقدام نمود تا ضمن رونق اجتماعی و اقتصادی روستا از ازدحام موجود در شهرهای مجاور حوزه نیز کاسته شود. اگرچه روستاییان با عوامل تخریب منابع طبیعی –مراتع- آشنا هستند ولی برای بهبود این آگاهی به یادگیری فنون نوین و ارتباط آنها با فنون بومی نیاز است که با نتایج تحقیقات زکی (۱۳۹۱)، غفاری و ترکی هرچگانی (۱۳۸۹) و Huang et al (2014) همخوانی دارد، و بیان کردند که روستاییان، انسان را عامل اصلی و دام را عامل ثانویه تخریب مراتع می‌دانند و رفع مشکلات مربوط به مالکیت مراتع، حمایت‌ها و کمک‌های مستقیم و غیر مستقیم در اصلاح و احیا و ارایه سیاستی مشخص در بهره‌برداری از مراتع روستایی را بعنوان راه‌حل‌های بهبود وضعیت فعلی مراتع روستایی را برمی‌شمارند.

نتایج مربوط به تحلیل رگرسیون جهت بررسی سهم هر یک از مولفه‌ها (گویه‌ها) در میزان مهاجرت نشان داد که به ترتیب تحمل‌ناپذیری نظام سنتی برای جوانان و امکانات رفاهی و معیشتی را بیشترین اثر خالص را در میزان مهاجرت دارد. به نظر می‌رسد، کوچ و خروج جوانان جویای کار از عمده‌ترین دلایل اصلی کاهش جمعیت در حوزه مورد را مطالعه می‌باشد. این مسئله نشان می‌دهد که در برخی از خانوارها فقط افراد سالخورده (پیرمردها و پیرزن‌ها) را در خانه باقی مانده و سایر افراد خانه، منطقه را به قصد کار و یا ادامه تحصیل ترک کرده‌اند. مطابق بررسی‌های به‌عمل آمده در روستاهای لمبر و فخرآباد بسیاری از خانوارها به دلیل کمبود و یا عدم وجود نیروی کاری جوان در خانه، زمین‌های زراعی خود را اجاره داده، رها کرده و حتی تعدادی از آنها دامداری و زراعت را ترک نموده‌اند. بنابراین علی‌رغم تغییر کم در تعداد خانوار، تعداد جمعیت طی دوره‌های آماری بواسطه کوچ افراد جوان خانوار دستخوش تغییرات عمده گردیده است. از طرفی در سنوات گذشته به یکباره اعضای یک خانواده به‌خصوص خانوارهایی که به تازگی تشکیل یافته بودند به منظور یافتن کار منطقه را ترک می‌کردند، اما در حال حاضر خروج جمعیت به شکلی است که تنها یک نفر از اعضای خانوار بخصوص افراد جوان، منطقه را به منظور یافتن کار ترک می‌کنند و یک ثبات نسبی در تعداد خانوار بوجود آمده است اما همچنان خروج جمعیت به صورت انفرادی وجود دارد که با پژوهش‌های اکبرپور (۱۳۹۶)، شمس‌الدینی و گرجیان (۱۳۸۹)، Brown et al (۲۰۱٤) و Kumo (2012) همخوانی دارد. لذا به نظر می‌رسد مهم‌ترین مشکل این منطقه در سال‌های آتی نبود نیروی کار جوان برای فعالیت در بخش کشاورزی و دامداری خواهد بود. بر این اساس به منظور تعدیل و تنظیم جریان‌های مهاجرتی منطقه مورد مطالعه، پیشنهادهایی ارایه می‌گردد: الف- تامین و فراهم ساختن زیرساخت‌های اقتصادی- اجتماعی لازم جهت ایجاد و توسعه فرصت‌های شغلی پایدار و رفع بیکاری پنهان در بخش کشاورزی روستاها، با بهره‌گیری از قابلیت‌های محلی که می‌توان به ایجاد صنایع تبدیلی وابسته به بخش کشاورزی و توسعه صنعت گردشگری روستایی اشاره کرد. ب- با توجه به حمایت‌های وزارت جهاد کشاورزی، پیشنهاد می‌گردد جوانان روستایی با تشکیل تعاونی‌های مرتبط با فعالیت کشاورزی و روستایی، ضمن ایجاد اشتغال برای خود، زمینه توسعه روستایی منطقه را فراهم نماید. در این راستا ایجاد دامپروری‌ها، ایجاد گلخانه‌ها و صنایع دستی می‌تواند اشتغال مناسبی را ایجاد نمود. ج- ایجاد و پیش‌بینی امکانات تفریحی و ورزشی مناسب و متناسب در روستاها. د- تامین و توسعه زیرساخت‌هایی چون آب، برق، گاز، راه، شبکه بهداشت و... در روستاها. ه-در نهایت از طریق متنوع‌سازی فعالیت‌ها با توجه به استعدادهای موجود در منطقه بازنگری شود تا امکان

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

بهره‌برداری از ظرفیت‌ها در جهت کاهش مهاجرت فراهم آید و بدین وسیله ضریب ماندگاری جمعیت جوان و فعال را در روستا افزایش داد.

۶) منابع

- ابراهیمی، اسماعیل، (۱۳۹۵)، **تبیین جایگاه مهاجرت معکوس در بازساخت روستاهای شمال استان اردبیل**، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۸، شماره ۴، صص ۱۹۲-۱۷۳.
- اذانی، مهری و سعید بوستانی، (۱۳۹۰)، **تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت‌های روستایی – شهری (نمونه موردی: شهرستان ممسنی)**، فصلنامه فضای جغرافیایی، سال ۱۳، شماره ۴۱، صص ۱۱۱-۹۳.
- استعلاجی، علیرضا و ابراهیم فتحی‌نیا، (۱۳۹۶)، **تاثیر مهاجرت‌های بین‌المللی و وجوه ارسالی بر اقتصاد کشورها (مورد پژوهش: کشور هند)**، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۹، شماره ۳، صص ۷۷-۵۷.
- اکبرپور، محمد، (۱۳۹۵)، **واکاوی تاثیر شبکه‌های مهاجرت‌های روستایی بر کلانشهر کرج (مطالعه موردی: دهستان کوهسار-شهرستان هشترود)**، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۷، شماره ۲۷، صص ۱۳۲-۱۱۷.
- آقایی‌زاد، اسماعیل، حسن افراخته و محمد میره، (۱۳۹۰)، **جستاری در تحولات عوامل مهاجرت روستایی در ایران (مطالعه موردی: شهرستان بندر انزلی)**، فصلنامه جغرافیا و پایداری محیط، سال ۱، شماره ۱، صص ۱۲۰-۹۵.
- بخشی، زهرا، سیدحسن مطیعی لنگرودی، حسنعلی فرجی سبکبار و مجتبی قدیری معصوم، (۱۳۹۸)، **تحلیل فضایی پایداری اقتصادی سکونتگاه های روستایی (منطقه سبزوار -نیشابور)**، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۸، شماره ۲۹، صص ۳۲-۱.
- بستانی، علیرضا و خدیجه جوانی، (۱۳۹۳)، **پیامدهای مهاجرت‌های شغلی خانوارهای روستایی به کشورهای عربی مورد: بخش مرکزی شهرستان لارستان**، اقتصاد فضا و توسعه روستایی. سال ۳، شماره ۷، صص ۱۰۵-۹۳.
- بنی اسدی، مصطفی، محمدرضا زارع مهرجردی و حجت ورمزیاری، (۱۳۹۲)، **بررسی عوامل اقتصادی موثر بر مهاجرت روستاییان در ایران**، فصلنامه تحقیقات اقتصاد کشاورزی، سال ۵، شماره ۱، صص ۱۹۶-۱۸۳.
- پاپلی‌یزدی، محمدحسین و محمد امیر ابراهیمی، (۱۳۹۴)، **نظریه‌های توسعه روستایی**، چاپ نهم، تهران: انتشارات سمت.
- توکلی، جعفر، (۱۳۹۳)، **سنجش پایداری اجتماعی- اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی دهستان خاوه شمالی و جنوبی استان لرستان**، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۴، شماره ۳۲، صص ۹۲-۷۱.
- حسین‌زاده، عسگر، قدرت الله حیدری، مهدی معمری و مریم مولایی، (۱۳۹۷)، **سنجش پایداری بوم‌شناختی در مراتع ییلاقی: مطالعه موردی چهار سامان عرفی عشایر شاهسون مشگین‌شهر**، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۱، شماره ۴، صص ۶۹-۸۸.
- رستمعلی‌زاده، ولی اله و مسعود سلیانی، (۱۳۹۰)، **زندگی مطلوب روستایی با تاکید بر بهزیستی اجتماع روستایی، توسعه روستایی**، سال ۳، شماره ۲، صص ۱۸۶-۱۶۵.
- زکی، محمد علی، (۱۳۹۱)، **اثر مهاجرت بر ساخت اجتماعی اقتصادی جوامع شهری (مطالعه موردی: مقایسه شاهین شهر با خمینی شهر)**، فصلنامه مطالعات شهری، سال ۲، شماره ۲، صص ۱۱۲-۸۳.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

- شفیعی، پروین، احمد تقدیسی، حسن بیگ محمدی و سید هدایت الله نوری، (۱۳۸۹)، **اولویت‌بندی صنایع کوچک و کارگاهی مناطق روستایی شهرستان اردستان باروش دلفی**، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۲، صص ۷۹-۶۱.

- شکور، علی، (۱۳۸۶)، **بررسی آثار کار جنبی بر درآمد و مهاجرت روستاییان داراب**، فصلنامه علوم کشاورزی، دوره ۱۳، شماره ۴، صص ۲۱-۱۲.

- شمس‌الدینی، علی و پروین گرجیان، (۱۳۸۹)، **عوامل موثر در مهاجرت روستاییان به شهرها با تاکید بر شبکه مهاجرت (مورد: دهستان رستم دو)**، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی)، دوره ۵، شماره ۱۱، صص ۱۰۵-۸۷.

- صادقی، حسین و رحمان سعادت، (۱۳۸۳)، **رشد جمعیت، رشد اقتصادی و اثرات زیست محیطی در ایران: یک تحلیل علی**، مجله تحقیقات اقتصادی، دوره ۳۹، شماره ۱، صص ۱۶۳-۱۸۰.

- طالشی، مصطفی و محبوبه شبنما، (۱۳۹۶)، **نقش عوامل اجتماعی و اقتصادی در مهاجرت‌های روستایی-شهری ناحیه نورعلی بیگ ساوه**، فصلنامه علمی پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیای ایران، سال ۱۵، شماره ۵۴، صص ۶۰-۴۳.

- عزمی، آییژ، فرزاد میرزایی قلعه و رقیه شمسی، (۱۳۹۲)، **چالش‌ها و مشکلات بخش کشاورزی و نقش آن در مهاجرت از روستا به شهر (مطالعه موردی: دهستان شیرز شهرستان هرسین)**، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۷، شماره ۲، صص ۷۰-۵۵.

- غفاری، سید رامین و معصومه ترکی هرچگانی، (۱۳۸۹)، **تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت جوانان روستایی به شهر (مورد پژوهش: روستای صادق آباد از توابع بخش سامان در استان چهارمحال بختیاری)**، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۲، صص ۱۰۲-۹۱.

- فرشادفر، عزت الله، (۱۳۸۰)، **اصول و روش‌های آماری چند متغیره**، انتشارات طاق بستان، دانشگاه رازی کرمانشاه.

- قاسمی اردهایی، علی، (۱۳۸۵)، **علل مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران با تحلیل پایان‌نامه‌های تحصیلی**، فصلنامه روستا و توسعه، دوره ۹، شماره ۱، صص ۸۱-۵۱.

- قاسمی‌سیانی، محمد، (۱۳۸۸)، **پیامدهای مهاجرت روستا-شهری نسل جوان روستایی**، پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره ۲، صص ۱۶۵-۱۴۵.

- مطیعی‌لنگرودی، حسن، (۱۳۸۹)، **جغرافیای اقتصادی ایران (کشاورزی)**، چاپ ششم، مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی فردوسی مشهد.

- مهدوی، مسعود، (۱۳۹۳)، **مقدمه‌ای بر جغرافیای روستایی ایران: شناخت مسایل جغرافیایی روستاها**، چاپ دوازدهم، جلد اول، تهران: انتشارات سمت.

- میر، آزاد، مریم فتوحی و کلثوم یعقوبی، (۱۳۸۵)، **بررسی آثار مهاجرت بر محیط زیست کلان شهر تهران**، ششمین همایش ملی دوسالانه انجمن متخصصان محیط زیست ایران، تهران، صص ۲۰-۱.

- نقوی، محمدرضا و شادی بیگلری، (۱۳۹۲)، **نقش مخاطرات طبیعی (خشکسالی کشاورزی) در مهاجرت روستایی، با استفاده از روش (SAW)، نمونه موردی: دهستان شهدا شهرستان بهشهر**، فصلنامه جغرافیای طبیعی، سال ۶، شماره ۱۹، صص ۹۶-۸۵.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]

- وصال، زینب، علیرضا خواجه شاهکوهی و علی اکبر نجفی کانی، (۱۳۹۶)، **نقش صنایع کوچک در توسعه اقتصادی-اجتماعی نواحی روستایی مورد: بخش مرکزی شهرستان فریمان**، اقتصاد فضا و توسعه روستایی. سال ۶، شماره ۱۹، صص ۷۶-۶۱.

- یعقوبی، جعفر و طاهره زبیدی، (۱۳۹۷). **بررسی انگیزه‌های مهاجرت معکوس و پیامدهای آن در روستاهای شهرستان ایجرود-استان زنجان**، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۹، شماره ۲، صص ۲۰۷-۱۹۶.

- Berelson, B, 1972, **Population Policy**, Population Studies Journal, VOL. 25, NO 2, pp. 173-182.

- Brown, P.R., Nelson, R., Jacobs, B., Kokic, P., Tracey, J., Ahmed, M., and DeVoil, P, 2010, **Enabling Natural Resource Managers to Self-assess their Adaptive Capacity**, Agricultural Systems, Vol. 103, No 8, pp. 562-568.

- Goldsmith, P, Gunjab, K, and Ndarshikanye, B, 2004, **Rural urban migration and agricultural productivity: the case of Senegal**, Agricultural Economics, VOL. 31, NO 1, pp. 33-45.

- Huang, X., Dijst, M., van Weesep, J. and Zou, N. J, 2014, **Residential mobility in China: Home ownership among rural-urban migrants after reform of the hukou registration system**, Journal of Housing and the Built Environment, VOL. 29, NO 4, pp. 615-636.

- Hunter, L. M., Luna, J. K., and Norton, R. M, 2015, **Environmental dimensions of migration**, Annual Review of Sociology, NO 41, pp. 377-397.

- Karamidehkordi, E, 2012, **Sustainable Natural Resource Management, a Global Challenge of This Century, In A. Kaswamila (Ed.)**, Sustainable Natural Resources Management, Croatia: InTech., pp. 105-114.

- Khoo, S. E., Hugo, G. and McDonald, P, 2008, **Which skilled temporary migrants become permanent residents and why,** International Migration Review, VOL. 42, NO 1, pp. 193-226.

- Krishna, A., Sriram, M. S and Prakash, P, 2014, **Slum types and adaptation strategies: Identifying policy-relevant differences in Bangalore**, Environment and Urbanization, VOL. 26, NO 2, pp. 568–585.

- Kumo, K, 2012, **Tajik labor migrants and their remittances: Is Tajik migration pro-poor**, Post-Communist Econ. VOL. 24, NO 1, pp. 87-109.

- Lesclingand, M, and Hertrich, V, 2017, **Quand les filles donnent le ton. Migrations adolescents' au Mali**, Population, VOL. 72, NO 1, pp. 63-93.

- Liu, Y. Q., Zhang, F. Z., Wu, F. L., Liu, Y, and Li, Z. G, 2017, **The subjective wellbeing of migrants in Guangzhou, China: The impacts of the social and physical environment**, Cities, VOL. 60, Part A, pp. 333-342.

- Lu, M, 1999, **Do People Move When They Say They Will? Inconsistencies of Individual Migration Behavior**, Journal of Population and Environment, Vol. 20 No. 5, pp. 467-488.

- Mckinley, B, 2003, **International migration and development: the potential for a win-win-situation**, New York: International Organization for Migration.

- Nguyen, L. D., Raabe, K, and Grote, U, 2015, **Rural–Urban Migration, Household Vulnerability, and Welfare in Vietnam**, World Development, Vol. 71, No 8, pp. 79–93.

- Partridge, M. D., Ali, K, and M. Olfert, R. M, 2010, **Rural-to-Urban Commuting: Three Degrees of Integration**, Growth and Change, Vol. 41 No. 2, pp. 303–335.

- Scoones, I, 2009, **Livelihoods Perspectives and Rural Development**, Peasant Studies, Vol. 36, No. 1, pp. 71-96.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2026-11-09]